

Вікторія Любашина

(Євпаторія, Україна)

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Стаття присвячена аналізу засобам розвитку діалогічного мовлення старших дошкільників в умовах дошкільного закладу. Досліджено особливості ігрової діяльності як засіб розвитку діалогічного мовлення старших дошкільників в умовах дошкільного закладу.

***Ключові слова:** ігрова діяльність, діалогічне мовлення, старші дошкільнята, дошкільний заклад.*

The article analyzes the means of dialogue speech of senior preschool children in the kinder garden. The features of the game as a tool for dialogue speech of senior preschool children in the kinder garden are cleared.

***Keywords:** game activity, dialogic speech, older preschoolers, kinder garden.*

Постанова проблеми. У старшому дошкільному віці гра залишається провідним видом діяльності, проте вона набуває більш творчого характеру. Водночас ускладнюються сюжети ігор; розвиваються режисерські ігри, ігри-фантазії, ігри з правилами.

На думку педагогів та психологів (О. Запорожець, В. Логінова, П. Саморукова, А. Усова, П. Якобсон) дитяча особистість розвивається в ігровій діяльності, що є найдоступнішою для дитини, оскільки більш за все відповідає її психічним і фізичним особливостям. В ігрових діях розвиваються мовлення дошкільника, його почуття, сприймання, збагачується емоційна сфера, саме через гру дитина опановує всю систему людських відносин.

Водночас гра має величезний потенціал щодо спілкування, розвитку діалогічного мовлення. У процесі гри діти перебувають, по-перше, в

ігрових стосунках, по-друге - у реальних, які передбачають діалогічне спілкування.

Аналіз останніх публікацій з проблеми. Дитяча гра – це діяльність, спрямована на орієнтування в предметній і соціальній дійсності, в якій дитина відображає враження від їх пізнання (Н. Бойченко, В. Воронова, Г. Григоренко, А. Матусик, О. Щербакова). У грі формуються всі сторони особистості дитини, відбуваються значні зміни в її психіці, що готують перехід до нової, більш високої стадії розвитку (С. Рубінштейн).

Завдання педагога полягає в тому, щоб допомогти дітям встановити ігрову взаємодію, наповнити її цікавим для дітей змістом, спонукати до обміну репліками, тобто діалогу.

Мета статті. Розкрити особливості ігрової діяльності та її вплив на розвиток діалогічних умінь дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Сучасна педагогіка найчастіше послуговується такою класифікацією ігор як-от: творчі ігри (режисерські, сюжетно-рольові (сімейні, побутові, суспільні), будівельні, ігри на теми літературних творів (драматизації, інсценування); ігри з правилами (рухливі (великої, середньої, малої рухливості; сюжетні, ігри з предметами; з переважанням основного руху (бігу, стрибків тощо; ігри-естафети) та дидактичні ігри (словесні, з іграшками, настільно-друковані); народні ігри (забави, рухливі, дидактичні, обрядові).

За визначенням В.Воронової, творчі ігри – це ігри, які придумують самі діти, відображаючи в них враження від пізнання навколишнього світу. Головною ознакою творчої гри є уявлювана ситуація, яку дитина створює замість реальної, діє в ній, виконуючи роль відповідно до тих значень, які вона надає предметам, що її оточують. Педагогічна цінність творчої гри полягає і в тому, що в її процесі, крім взаємин, обумовлених змістом, ролями, правилами, між дітьми виникають реальні стосунки. Адже їм доводиться домовлятися про гру, розподіляти ролі, контролювати

виконання правил тощо. У грі дошкільники легше налагоджують контакт між собою, підпорядковують свої дії, поступаються один одному, оскільки це належить до змісту прийнятих ними ролей [4]. Це найбільш значущий аспект для нашого дослідження.

Науковці (А. Бондаренко, Є. Гаспарова, А. Матусик) визначають режисерські ігри як ігри дитини з іграшками та їх замісниками за створеним нею сюжетом. У цих іграх дитина переходить від ігрових дій з іграшкою до гри за власним задумом, самостійно визначаючи сюжет, ігрові засоби. У них також наявна уявлювана ситуація, ролі, іграшки або предмети-замісники. Проте для переходу до сюжетно-рольової гри у дошкільника ще недостатньо досвіду спілкування. Сюжетні події в індивідуальних режисерських іграх є результатом асоціативного сприймання дитиною навколишнього світу. Режисерські ігри розвиваються з предметно – відображувальних ігрових дій дитини в процесі спілкування з дорослими, засвоєння запропонованих ними простих сюжетних зразків. У них дошкільник виявляє свою здатність відображати в грі не лише дії з предметами, а й відносини між двома або більшою кількістю персонажів.

Сюжетно-рольову гру науковці розглядають як образну гру за певним задумом дітей, що розкривається через відповідні події (сюжет, фабула) і розігрування ролей (С. Козлова, В. Котирло, Т. Куликова). Такі ігри пов'язані зі сферою людської діяльності й людських стосунків, оскільки своїм змістом вони відтворюють саме цей аспект дійсності. Вдаючись до них, діти намагаються по-своєму відтворити дії, стосунки дорослих, створюючи спеціальні ігрові ситуації. В іграх дітей дошкільного віку вони надзвичайно різноманітні й відображають конкретні (соціально-історичні, географічні, побутові тощо) умови їхнього життя. Творча рольова гра сприяє становленню і розвитку регулюючої та плануючої функцій мовлення. В ході рольової гри виникає потреба в контекстному мовленні, тут же вдосконалюється діалогічне мовлення. Нові потреби спілкування з

неминучістю ведуть до інтенсивного оволодіння мовою (Р. Жуковська, Д. Менджерицька, Є. Тихеева, Є. Фльоріна, Д. Ельконін).

Дослідники визначають театралізовані ігри як розігрування в особах літературного твору, відтворення за допомогою виражальних засобів (інтонації, міміки, жестів, пози, ходи) конкретних образів (Л. Артемова, С. Новосолова). Театралізовані ігри охоплюють: дії дітей з ляльковими персонажами або дії за ролями; літературну діяльність (вибір теми, складання, інсценування власних творів тощо); образотворчу діяльність (малювання декорацій, виготовлення атрибутів); музичну діяльність (інсценування музичних творів тощо). До театралізованих ігор належать ігри-драматизації та ігри за сюжетами літературних творів. Розглянемо більш детально ці види ігор.

На думку С. Новосолової, гра-драматизація полягає в зображенні, розігруванні в особах літературних творів зі збереженням послідовності епізодів. Сюжет гри, послідовність подій, ролі, вчинки, мова героїв визначаються текстом літературного твору. Гра-драматизація відбувається заздалегідь заданим сюжетом і передбачає ролі, регламентовані межами авторського тексту. Дітям необхідно дослівно запам'ятати текст, усвідомити перебіг подій, образи героїв казки чи оповідання і показати їх саме такими, якими вони є у творі. Літературний твір своїм змістом визначає, які дії необхідно виконувати, однак він не містить вказівок щодо способів їх утілення – рухів, міміки, інтонації. Така гра є значно складнішою для дітей, порівняно з тією, в якій наслідується побачене в житті. Вона допомагає усвідомити ідею твору, його художню цінність, учить дітей виражати свої почуття, сприяє розвитку пам'яті, мовлення, вияву самостійності, творчості в доборі зображувальних і виразних засобів для створення образів [7].

У старшій групі гра-драматизація має забезпечити оволодіння дітьми прийомами інакомовності, фантастичного перетворення, перебільшення;

вироблення вміння емоційно та інтонаційно виразного характеризування персонажів, виявлення власного ставлення до них та їхніх учинків; опанування виражальними засобами, необхідними для виконання різних ролей, відображення рольових дій, взаємин; уміння розігравати відомі і нові сюжети за змістом та мотивами літературних творів, казок та інших жанрів усної народної творчості; вміння використовувати і виготовляти атрибути, що характеризують типові риси образу, ознаки місця подій.

Науковці (Л. Артемова, Н. Водолага) виділяють три етапи гри-драматизації: 1) підготовка до гри-драматизації, яка охоплює заходи, спрямовані на засвоєння літературного тексту: читання або розповідання тексту вихователем; прослуховування тексту в звукозаписі; бесіда з дітьми про особливості характерів, голосів персонажів; переказування змісту тексту, під час якого діти закріплюють у своїй пам'яті послідовність подій, що відбуваються, прямої мови персонажів; переказування за виконаними дітьми ілюстраціями, сюжетними малюнками тощо; 2) збагачення знань дітей про персонажів та події, про які йдеться у грі; вправлення у виразному читанні тексту; підготовка атрибутів і декорацій; 3) власне гра-драматизація, в якій розвиваються творчі здібності дітей [1; 3].

Л. Фурміна зауважує, що організовуючи гру-драматизацію, вихователь спочатку сам визначає, хто виконуватиме ту чи іншу роль, зважаючи на те, хто з дітей як сприйняв казку. Поступово діти старшого дошкільного віку самі привчаються правильно розподіляти між собою ролі. Гру-драматизацію треба починати з простих казок. Розгортаючи гру-драматизацію, вихователь запитаннями, репліками, жестами спрямовує дію. Іноді педагог бере на себе обов'язки ведучого: розповідає від автора текст казки, який підводить дітей до певної дії. Діти старшого дошкільного віку грають у складніші ігри-драматизації. Вони разом з вихователем готують костюми, обговорюють, кому з дітей яка роль більше підходить [10].

Крім драматизації в дитячому садку проводять інсценування художніх творів. Інсценізація – це переробка будь-якого твору (у тому числі й казки) для сцени або кіно. Як зазначає Н. Водолага, інсценування відрізняється від драматизації послідовним відтворенням літературного сюжету, спеціальним заучуванням слів. В інсценівці є ведучий, що говорить слова від автора [3].

Розвитку діалогічних умінь старших дошкільників сприяють також і дидактичні ігри. Науковці пропонують розрізняти дидактичні ігри за навчальним змістом, ігровими діями і правилами, організацією та стосунками дітей, роллю вихователя тощо (А. Бондаренко, О. Сорокіна). Вони виділяють: ігри-подорожі, що відображають реальні факти і події через незвичайне: просте – через загадкове, складне – через переборне, необхідне – через цікаве; покликані посилити враження, надати пізнавального змісту, казкової незвичайності, звернути увагу дітей на те, що існує поряд, але вони цього не помічають (подорож у намічене місце, подолання простору і часу, подорож думки, уяви тощо); ігри-доручення, в яких ігрове завдання та ігрові дії ґрунтуються на пропозиції будь-що зробити; ігри-припущення, ігрове завдання яких виражене в назвах («Що було б...?», «Що б я зробив, якби...?» та ін.); спонукають дітей до осмислення наступної дії, що потребує вміння зіставляти знання з обставинами або запропонованими умовами, встановлювати причинні зв'язки, активної роботи уяви; ігри-загадки, які розвивають здатність до аналізу, узагальнення, формують вміння розмірковувати, робити висновки; ігри-бесіди, цінність яких полягає в активізації емоційно-розумових процесів (єдності слова, дії, думки, уяви дітей), у вихованні вміння слухати і чути запитання вихователя, питання і відповіді дітей, вміння зосереджувати увагу на змісті розмови, висловлювати судження [2]. Відповідно до характеру ігрових дій дидактичні ігри поділяють на ігри-доручення, що ґрунтуються на інтересі дітей до дій з іграшками і

предметами: добирати, складати, роз'єднувати, з'єднувати, нанизувати тощо; ігри з відшукуванням предметів, особливістю яких є несподівана поява і зникнення предметів; ігри з відгадуванням загадок, що вибудовуються на з'ясуванні невідомого («Впізнай», «Відгадай», «Що змінилося?»); сюжетно-рольові дидактичні ігри, ігрові дії яких полягають у відображенні різних життєвих ситуацій, виконанні ролей (покупця, продавця, вовка, гусей та ін.); ігри у фанти або в заборонений «штрафний» предмет (картинку), що пов'язані з цікавими для дітей ігровими моментами (скинути картку, утриматися, не сказати забороненого слова тощо) (В. Аванесова). Близькими до нашого дослідження є сюжетно-рольові дидактичні ігри.

Н. Луцан виділяє окрему групу ігор - ігри мовленнєвої спрямованості, до яких можна віднести народні ігри, народні словесні ігри, режисерські, театралізовані ігри, музичні ігри, ігри-розваги, ігри-забави [9]. Учені поділяють народні ігри на шість груп, усі з яких супроводжуються образною народною мовою (А. Богуш, Н. Луцан). Нас цікавили дві перші групи ігор: сюжетні народні ігри з елементами драматизації; народні рухливі ігри. Дотичними до проблеми нашого дослідження є ігри зі словесним текстом („Квочка”, „Бочечка”), які розкривають дітям красу, образність і багатство рідної мови, сприяють формуванню виразності та зв'язності мовлення; ігри – смішинки („Сміх”, „Зайчику, зайчику, де ти був?”, „Йди додому на зелену соломку”), що сприяють створенню позитивного, емоційного настрою в дітей, розвитку мовленнєвої активності, образного мовлення, вправляють у вмінні вести діалог, добирати необхідні слова для гри.

Ми визначаємо ігри за сюжетами художніх творів як ігри, в яких діти втілюють сюжет художнього твору, передають діалоги персонажів твору близько до тексту або інтерпретуючи їх.

Ігри на теми художніх творів менше прив'язані до сюжету і композиції конкретного твору, ніж ігри-драматизації. Вони можуть поєднувати події з різних літературних джерел, довільно інтерпретувати їх зміст, передбачати нових героїв. Водночас дошкільники легко втілюють у грі сюжет художнього твору. Джерелом інформації для ігор старших дошкільників є спостереження та розповіді дорослих, сюжети казок, оповідань.

Казки і розповіді по-різному втілюються в іграх дітей. Деякі з дошкільнят розігрують окремі епізоди казки, інші діють, як улюблений казковий герой або намагаються відтворити всю казку, збагачуючи її зміст фактами з реального життя, виявляючи творчість. У дитячих іграх герої художніх творів можуть діяти дуже несподівано. Закінчуватися гра може так, як цього хоче дитина, а не так, як про це йдеться у творі.

Зауважимо, що діти дошкільного віку відносно легко втілюють у грі сюжет літературного твору. Окремі герої настільки припадають їм до душі, що дошкільники називають себе їхніми іменами, орієнтуються на їхню поведінку. Зупинимось на визначенні впливу гри взагалі та ігор за сюжетами художніх творів зокрема на розвиток мовлення дошкільників. Будь-які ігрові дії дітей супроводжуються мовленням: з мовлення вихователя дошкільники черпають зразки правильного мовлення, мовленнєві еталони, вислови; мовлення необхідне дитині, щоб запросити однолітків до спільної гри, пояснити її суть, разом дібрати атрибути, розпочати та завершити гру.

У реалізації своїх ігрових задумів дошкільники використовують слово, власні дії, предмети-замісники. Розвиток дитячої уяви безпосередньо пов'язаний з мовленням. У грі діти активізують, розвивають свої мовленнєві можливості, а завдяки різноманітним виражальним мовним засобам їхня гра стає змістовнішою, яскравішою. Якщо спочатку дошкільники послуговуються словом на позначення дій (з метою їх

осмислення), то пізніше словом замінюють дію, виражаючи свої думки і почуття. Особливо велика роль належить слову в режисерських іграх, оскільки дитина в них організовує гру як режисер, регулюючи стосунки дійових осіб. Носіями ролей у таких іграх є іграшки (ляльки, тварини), інші предмети, від імені яких дитина діє, говорить. Це вимагає від неї вміння регулювати свою поведінку, обмірковувати дії і слова, стримувати свої рухи.

Перевтілення і створення образу можливі за наявності в дитини певних знань про зображені в літературному творі об'єкти та явища навколишнього світу, навичок виразного читання й усної розповіді, досвіду рухової діяльності. Гра-драматизація потребує від дітей творчих здібностей, таких як: поетичний слух – особливо чутливе сприйняття змісту і форми літературного тексту в єдності, а також виразне мовлення дитини; здатність швидко сприймати й усвідомлювати зміст літературного твору; вміння зберігати жвавість вражень, вираження ставлення до образу героя і почуття, що виникли на цій основі, користуючись при цьому мовою, рухами, мімікою.

Сучасні українські науковці (Л. Артемова, Г. Григоренко, К. Щербакова та ін.) досліджують формування суспільної спрямованості дитини дошкільного віку у грі, розвиток моральних стосунків в іграх тощо. У зв'язку з питанням про спільну гру дошкільників значний інтерес являють роботи К. Гарві, в яких показано ускладнення структури та змісту ігрової взаємодії протягом дошкільного віку: від обміну однаковими діями, що багаторазово повторюються, до дій, що продовжують дії партнера та розгортають спільну гру. В ігровій взаємодії дітей К. Гарві виділяє два рівні ігрових дій (тобто дій, включених до рольової поведінки) і „метакомунікацій”, розмови дітей з приводу гри, що пояснює ігрові дії. Кооперація та взаєморозуміння в грі досягаються за рахунок узгодженості обох рівнів комунікації. З віком мета комунікації має все більшу питому

вагу в структурі спілкування дітей і в старшому дошкільному віці може переважати над ігровими діями.

Протягом третього-четвертого років життя однолітки є для дитини учасниками спільної практичної діяльності. Водночас індивідуальні характерологічні риси залишаються поза увагою дитини. В чотири – п'ять років однолітки – рівна істота, з якою „можна себе порівнювати”. Лише до п'яти – семи років однолітки набувають індивідуальності в очах дитини, стають значущими для спілкування. З шести років головним завданням і проблемою для дитини є встановлення емоційних контактів з однолітками. Для дитячого типу спілкування властива перш за все потреба у спільній діяльності з однолітками. Старші дошкільники можуть брати участь у справах, ініційованих іншими дітьми, реалізувати чужі ідеї, починають співчувати та допомагати один одному, можуть виражати почуття словами.

Важливість однолітків у психічному розвитку дитини визнається більшістю психологів (Л. Виготський, О. Запорожець, Д. Ельконін, Ж. Піаже). Значущість однолітка в житті дитини вийшла далеко за межі подолання егоцентризму та розповсюдилася на різні галузі розвитку дошкільника. В спілкуванні з іншими дитина вчиться лагодити з людьми та відстоювати свої права. Дж. Мід стверджував, що соціальні навички розвиваються через здатність брати ролі, яку дитина набуває в рольовій грі.

Заслуговує на увагу питання дитячої популярності, яке розв'язувалося переважно у зв'язку з ігровими здібностями дітей. Характер соціальної активності та ініціативності дошкільників у сюжетно-рольових іграх обговорювався в роботах Т. Репіної, В. Мухіної. Дослідження цих авторів засвідчують, що становище дітей у рольовій грі не однакове – одні виступають у ролі ведучих, інші – в ролі гравців. Переваги дітей та їх популярність у групі багато в чому залежать від їх здатності придумувати та організовувати спільну гру. В дослідженні Т. Репіної становище дитини

в групі також вивчалось у зв'язку з її успішністю в конструктивній діяльності.

Інший напрям робіт базується на положенні М. Лісіної про те, що в основі формування міжособистісних відносин лежить задоволення комунікативних потреб. Якщо зміст спілкування не відповідає рівню комунікативних потреб суб'єкта, то привабливість партнера зменшується, і навпаки, адекватне задоволення основних комунікативних потреб призводить до переваги конкретної людини, що задовольняє ці потреби [8].

З-поміж характерних труднощів у спілкуванні науковці виділяють такі: дитина прагне до однолітка, але її не приймають до гри; дитина прагне до однолітків, вони грають з нею, але їх спілкування носить формальний характер; дитина йде від однолітків, але вони налаштовані до неї дружелюбно; дитина йде від однолітків, і вони уникають контакту з нею. Ці труднощі можна пояснити порушенням однієї з умов „повноцінного спілкування”: наявність взаємних симпатій; інтересу до діяльності однолітка, прагнення грати разом; наявність співчуття; здатності „приспосовуватися” одного до одного; необхідного рівня ігрових та діалогічних умінь (М. Лісіна, Т. Репіна).

Висновки. В процесі ігрової діяльності діти не лише позначають і супроводжують свої дії словом, осмислюючи їх, а й висловлюють власні думки та почуття. Вони отримують нагоду творити слово, фразу, текст (будують висловлювання, репліку в діалозі, самостійне судження; перефразовують і створюють власні варіанти віршованих супроводів гри, приказок для оцінювання участі гравців, розподіляють ролі, вступають у контакт з іншими учасниками гри, ведуть з ними ігровий діалог тощо).

Література

1. Артемова Л.В. Театр і гра. / Л.В.Артемова. – К. :Томіріс, 2002. – 340 с.

2. Бондаренко А.К. Дидактические игры в детском саду. / А.К.Бондаренко. – М. : Просвещение, 1991. – 160 с.
3. Водолага Н.В. Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності. – дис. канд. пед. наук : 13.00.02. «Теория и методика обучения» – Одесса, 2001. – 218 с.
4. Воронова В.Я. Творческие игры старших дошкольников: Пособие для воспитателей детского сада. / В.Я.Воронова. – М. : Просвещение, 1981. – 80 с.
5. Ворошнина Л.В. Пути совершенствования процесса обучения старших дошкольников творческому рассказыванию: автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика» // НИИ дошк. воспитания АПН СССР. – М. : 1978. – 28 с.
6. Гаспарова Е.М. Режиссерские игры / Е.М.Гаспарова // Игра дошкольника. – М. : Просвещение, 1989. – С.30-48.
7. Игра дошкольника : под ред. С.Л. Новоселовой. – М. : Просвещение, 1989. – С.3-79.
8. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. / М.И.Лисина. – М. : Педагогика, 1986. – 180 с.
9. Луцан Н.І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор: дис... канд. пед. наук : 13.00.02 „Теорія та методика навчання”/ Південноукраїнський педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. – О., 1995. – 186 с.
- 10.Фурмина Л.С. Творческое проявление у детей 5-7 лет в театрально-игровой деятельности / Л.С.Фурсина // Художественное творчество в детском саду. – М. : Просвещение, 1974. – С.37-39.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Любашина Вікторія Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, заступник директора з навчально-виховної роботи Євпаторійський інститут соціальних наук РВНЗ „Кримський гуманітарний університет” (м.Ялта)